

EL MESTRE ANTONI VALLS A LA CATEDRAL DE VIC: NOVES DADES DOCUMENTALS¹

VERÒNICA JIMÉNEZ FERRAN*

RESUM

Antoni Valls, mestre de pedra, es documenta a la catedral de Vic entre 1390 i 1435. Sota la seva direcció s'acaba el claustre gòtic ja iniciat el 1322, i es construeix el creuer. Les dades que ens transmeten els llibres d'obra d'aquest període ens permeten dibuixar l'activitat d'un mestre d'obres baixmedieval: els dies de feina, el salari, les compensacions laborals i els treballs que desenvolupa. La revisió d'aquesta documentació ens aporta el nom d'un nombrós grup d'artífexs que treballaren amb Antoni Valls, alguns d'ells d'una professionalitat reconeguda, que permetien al mestre fer-se càrrec d'altres edificis que aleshores s'aixecaven a la ciutat: ja havia treballat a Sant Francesc, i durant aquests anys contracta les obres de Santa Clara i de la Mercè.

PARAULES CLAU: catedral, Vic, claustre, creuer, gòtic.

MASTER ANTONI VALLS IN THE VIC CATHEDRAL: NEW DOCUMENTARY DATA

ABSTRACT

Antoni Valls, master builder, is documented in the Cathedral of Vic from 1390 to 1435. He guides the construction of part of gothic cloister, begun at 1322, and the transept. Information that construction books transmit us, allow to describe the activity of master builder in late Middle Ages: the workable days, the labor wage, compensations

* Historiadora de l'art.

1. Aquest treball és part del resultat de la beca FPU (Formació de Professorat Universitari), de la qual gaudeixo. La recerca que presento també s'inclou dins el projecte de recerca *Corpus d'escultors d'època gòtica a Catalunya* (Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona), finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència. Agraïxo molt l'ajuda i les indicacions de Francesca Español, així com dels responsables de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, Miquel dels Sants Gros Pujol i Rafel Ginebra Molins.

and the work that he develops. The revision of this documentation contributes the name of numerous artifices that work with Antoni Valls, some of them very qualified, that permit at the master to sign a contract for another edifices: he has worked in Franciscans convent, and during this years participate and direct part of Santa Clara and la Mercè.

KEY WORDS: cathedral, Vic, cloister, transept, Gothic.

Documentació utilitzada i propòsit d'aquest treball

La lectura atenta dels llibres d'obra de les fàbriques gòtiques ens pot ajudar molt per a l'estudi de la construcció medieval. Més enllà de la llista de nombres, el procurador de l'obra sovint especifica la circulació financera apuntant les fonts d'ingressos i els motius de la despesa. Pel que fa al primer punt, ens trobem amb múltiples pàgines on es recullen les aportacions dels fidels, les captes, o s'anota la recollida que s'obté de les parròquies del bisbat. El registre de les despeses, i aquesta és la part que més ens interessa, ens aporta els noms dels artífexs, a vegades la tasca que desenvolupa cada un d'ells, la seva categoria professional, els salaris, informació sobre les jornades de feina, les compensacions laborals, la vinculació dels treballadors a l'obra o la distribució i l'organització de la feina. Molt sovint també es fa menció dels materials utilitzats i les eines, de la seva procedència, d'algun artífex llunyà que ho proporciona, o en definitiva d'una relació professional o laboral entre diferents centres artístics. Amb tota aquesta informació es fa possible ajustar o, si més no, acostar-se a la cronologia d'algunes parts de l'edifici i al periple professional dels seus autors.²

2. Sobre els llibres d'obra i el tipus de documentació que ens aporten, vegeu Caterina ARGILÉS, *Els llibres d'obra de la catedral a la primera meitat del segle XV: 1400-1405*, Lleida, 1985, inèdit; Caterina ARGILÉS, «L'activitat laboral a la Seu entre 1395 i 1410 a través dels llibres d'obra», a *Congrés de la Seu Vella de Lleida*, Lleida, 1991, p. 233-245; Caterina ARGILÉS, *Preus i salaris a la Lleida dels segles XIV i XV segons els llibres d'obra de la Seu*, Lleida, 1992, inèdit; Victòria ALMUNI, *L'obra de la Seu de Tortosa (1345-1441)*, Tortosa, Dertosa, 1991; Isabel COMPANYYS i Núria MONTARDIT, «El treball de la pedra i la fusta, a través dels autors esmentats al *Llibre de l'obra de la Seu de Tarragona (1423-1499)*», a *Recull Pau Montguió i Segura (1865-1956)*, Tarragona, 1988, p. 13-67; Isabel COMPANYYS i Núria MONTARDIT, «Relacions d'obrers i materials consignats al *Llibre de l'obra de la Seu de Tarragona (any 1335-1338)*», *Universitas Tarraconensis*, X (1991), p. 283-300; Àngel CHAMORRO, *La construcció de l'església de Sant Feliu de Girona al segle XIV: Els llibres d'obra*, Girona, 2004, recurs electrònic; Joan DOMENGE, «Guillem Morey a la seu de Girona (1375-1397): Seguiment documental», *Lambard: Estudis d'Art Medieval*, vol. IX (1996), Barcelona, p. 105-131; Joan DOMENGE, *L'obra de la Seu: El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Balearics, 1997; Miquel Jaume SASTRE, *El primer llibre de fàbrica i sagristia de la Seu de Mallorca: 1327 a 1345*, Palma de Mallorca, 1994; Agnès VALLÈS, *La construcció de la catedral de Barcelona segons els llibres d'obra (1325-1383)*, Universitat de Barcelona, 1987, tesi de llicenciatura inèdita.

El propòsit d'aquest treball és resseguir l'activitat del mestre Antoni Valls a la catedral a partir de la informació que ens aporten els registres de comptabilitat: observar els dies o temporades que treballa, la denominació professional que rep, el salari que se li assigna, les activitats que desenvolupa com a mestre major i els artífexs que l'acompanyen en aquesta empresa. També hem pogut delimitar cronològicament algunes de les obres de la catedral: la llibreria, part de dues galeries del claustre i el creuer, amb la sagristia i algunes capelles. El seu nom apareix en un total de sis llibres d'obra, numerats a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic del 5 al 10, que abracen des de 1390 fins a 1437. A vegades, però, i a fi d'ampliar informació, hem fet petites cerques en documentació d'un altre tipus, com són els manuals notariais o comptes que s'inclouen dins els anys indicats, plec de papers que s'han guardat de manera desordenada en carpetes diverses. Tot i això, són dues les mancances que se'ns presenten: la primera és que hi ha anys dels quals no tenim cap tipus d'informació; l'altra, que sovint s'anota el pagament als mestres sense especificar quina és la tasca realitzada.³

Obres on participa Antoni Valls

L'activitat d'Antoni Valls la documenta per primera vegada Josep Gudiol en el seu treball titulat *Els claustres de la catedral de Vic*.⁴ Apareix en les obres del claustre gòtic de la catedral des de 1390, sota l'apel·latiu de mestre de pedra de la ciutat de Vic, i la seva actuació se centra en les galeries est, on aixeca la casa de la llibreria, i sud. Com a mestre major de la seu cobra 4 sous, un més que els artífexs que treballen al seu costat, i sota la seva direcció s'acabarà el claustre i s'iniciarà el creuer gòtic a partir del mes de juny de 1400.⁵

És Eduard Junyent, però, qui troba la notícia més reculada d'aquest artífex: l'any 1386, quan actua com a mestre major a l'església dels franciscans,

3. Els llibres d'obra consultats per a aquest treball són sis, numerats a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (a partir d'ara citat com ABEV) del número 5 al 10. Pertanyen al fons de *L'Obra del Claustre*, al qual s'ha assignat el número 3, i són els següents: *Llibre 5, Obra del claustre 1322-1403*; *Llibre 6, Llibre de la Obra de la Seu de Vich 1401-1407*; *Llibre 7, Acaptiris 1415-1427*; *Llibre 8, Obra de la Seu 1424-1426*; *Llibre 9, Obra de la Seu 1426-1433*; *Llibre 10, Libre de comptes de la fabrica de la Seu de Vich 1433-1437*. Per tal de fer-ho més entenedor, al llarg del treball hem citat el número del llibre, l'any a què correspon la citació i el full on és.

4. Josep GUDIOL, *Els claustres de la catedral de Vic*, Vic, 1981, p. 40-41; Josep GUDIOL, «Del claustre de la catedral de Vich», *La Veu de Catalunya. Pàgina artística*, núm. 500 (16 de setembre 1919).

5. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 41-42.

concretament en la realització de l'última capella de l'edifici.⁶ Treballà al costat de Ramon de Caurnies i del *lapicida* Joan Sobrevila i cobraren 76 florins d'or per la dita feina.⁷ L'església ja era la segona que aixecaven els franciscans a la ciutat de Vic, ja que en un primer moment i per la donació d'uns terrenys a l'altra banda de la rambla de Montcada, el seu convent s'ubicava fora de les muralles.⁸ Cap al 1270 s'instal·laren en el lloc definitiu. L'edifici es va bastir de mica en mica, ja que podem resseguir-ne el procés a partir de les donacions particulars, com la de Jaume Paulí, que el 1341 donà 2.000 sous per aixecar la capçalera,⁹ o la intervenció del Consell de la partida reial de la ciutat junt amb els procuradors de la partida dels Montcada, on es deixaren a Bernat Pujol

6. Eduard JUNYENT, «El monestir de Sant Francesc», *Ausa*, núm. 38 (1961), p. 122; Eduard JUNYENT, *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona, Curial, 1980, p. 123. Sobre els franciscans a Vic, vegeu Pere SANAHUJA, *Historia de la seráfica provincia de Cataluña*, Barcelona, Seráfica, 1959, p. 40, 49, 65-68 i 105; Jill Rose WEBSTER, *Els franciscans catalans a l'Edat Mitjana: Els primers menorets i menorettes a la Corona d'Aragó*, Lleida, Pagès, 2000, p. 33; Jill Rose WEBSTER, *Els Menorets: The Franciscans in the Reales of Aragon from St. Francis to the Black Death*, Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies, 1993, p. 27, 274-275; Jill Rose WEBSTER, «L'art gòtic i els framenors segons alguns documents de Barcelona i de Vic», *Ausa*, núm. 118-119 (1987), p. 203-208.

7. ABEV, Cúria Fumada, notari Nicolau Mateu, 1385-1389; E. JUNYENT, «El monestir...», *Ausa*, núm. 38 (1961), p. 122.

8. Els framenors s'havien instal·lat a la ciutat el 1225, quan Felip de Mayoles i la seva esposa Berenguera els cediren uns terrenys fora de les muralles de la ciutat per edificar-hi la seva casa: «Cunctis sit manifestum quod ego Philippus de Mayoles et uxor eius Berengaria, pro salute et remedio animareum nostrarum parentunque nostrorum, donamus et offerimus et in praesenti tradimus Deo et Ordini Fratrum Minorum ipsam nostram paciam terrae, quam habemus in paroochia Sancti Petri Vici sub ecclesia Sancte Eulaliae de Vico, cum ingressibus e egressibus et regressibus et confrontacionibus. Et afrontat ab oriente in honore Mariae Isarnae, a meridie in honore Vitalis Abiardi, ab occiduo in alia nostra peccia quam ibi habemus, a circia in carraria. Tali pacto hoc donum facimus ipsi Ordini eiusque Fratribus ut Fratres ipsius Ordinis possint libere facere in ipsa peccia ecclesiam et domos et hortum et quidquid velint, et ipsa ecclesia sit semper obediens in omnibus et devoto Episcopo Vicensi suisque successoribus episcopis et sub ordinatione et regimine in omnibus» (Petrus de MARCA, *Marca Hispanica*, doc. 503; P. SANAHUJA, *Historia de la seráfica...*, p. 48). En aquest indret, i a partir de la lectura de deixes testamentàries, sabem que s'hi aixecà una església (ABEV, Cúria Fumada, *Testaments*, 1231, Pere de Sala i el sagristà Guillem de Malla), almenys amb un altar dedicat a sant Francesc (ABEV, Cúria Fumada, *Testaments*, vol. 1, f. 32v i 78, on Ferrer de Gatira féu donació d'una llàntia al 1342) i un altre a santa Maria (ABEV, Arxiu Capitular, pergamins solts). En desconeixem els motius, però vers el tercer terç del segle abandonaren aquest indret i es traslladaren pròpiament dins la ciutat, on s'hi construí el convent definitiu. P. de MARCA, *Marca Hispanica*, apèndix DIII; E. JUNYENT, «El monestir...», *Ausa*, núm. 38 (1961), p. 121.

9. ABEV, Cúria Fumada, *Testaments*, 1424-1444. E. JUNYENT, «El monestir...», *Ausa*, núm. 38 (1961), p. 121. També tenim notícia de la donació de 50 sous per Berenguer de Sant Feliu (ABEV, *Testaments*, vol. XXI, f. 58).

500 sous per pagar els manobres que treballaven a l'absis.¹⁰ El conjunt seguia els preceptes de l'orde, una nau coberta amb sostre de fusta sobre arcs diafragmàtics, aixecada amb pedra picada i amb un claustre senzill, del qual sabem que ja s'hi treballava el 1317, quan Ramon Tremolans ordenà en el seu testament deixar 100 sous per a la seva construcció.¹¹ El conjunt tenia també un pòrtic i un campanar aixecat el 1344.

Després d'intervenir en l'obra dels franciscans, i a partir de 1391, Antoni Valls passa a ostentar el càrrec de mestre major a les obres de la catedral. Mentrestant, també actua a com a mestre principal en unes altres dues fàbriques importants que s'aixecaven a Vic: el convent dels mercedaris i el de les clarisses.¹² Notícies de procedències diverses exhumades per Eduard Junyent ens informen que les obres a l'església de la Mercè s'inicien el 1355, però anys després va ser enderrocada pel perill que representava la seva situació prop de la muralla.¹³ Les lluites de la ciutat contra Bernat Cabrera convertien aquell indret en un punt poc adient per a un convent. Aleshores, els mercedaris passaren a residir en una casa del carrer dels Corretgers donada pel seu protector Ponç d'Alta-Riba, però no hi van poder establir el convent. Per aquest motiu tornen a canviar d'ubicació i el 1367 adquireixen un lloc al carrer de Jubaltar, al costat de les muralles i del portal del Teixidor, on definitivament es col·loquen el convent i l'església.¹⁴ Aquesta última església ja estava començada el 1383. Tenia una sola nau coberta de fusta sobre arcs diafragmàtics i cinc capelles a cada banda tancades amb volta de creueria i una clau. Tres mestres van participar en la seva construcció abans que el 1409 hi intervingués Antoni Valls. En

10. ABEV, Cúria Fumada, *Manual del temps*; Josep GUDIOL, «Notes d'arxiu», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, vol. I (1912-1914), p. 124.

11. ABEV, Cúria Fumada, *Testaments*, 1424-1444; E. JUNYENT, «El monestir...», *Ausa*, núm. 38 (1961), p. 121.

12. Junyent documenta un tal Antoni Valls el 1518 com a director de les obres del convent dels carmelites de Vic. Aquesta cronologia no seria vàlida per al nostre artífex. Tot i això, podríem pensar en un descendent seu. E. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 187; Eduard JUNYENT, «El convent del Carme de Vic», *Ausa*, núm. 63 (1969), p. 129-143.

13. L'orde de la Mercè s'estableix a la ciutat l'any 1254 en una casa del carrer de Sant Pere, indret que deu anys més tard seria abandonat per traslladar-se a un lloc proper a l'actual església de Sant Domènec. Per a una síntesi històrica del convent de la Mercè, vegeu Josep GUDIOL, «El culte a la Mare de Deu de la Mercè a Vich», *Gazeta de Vich*, núm. 602 (1918), p. 1-2; núm. 607 (1918), p. 1-2; núm. 608 (1918), p. 1-3; núm. 609 (1918), p. 2-3. L'acceptació de sacerdots dins el mateix orde provocà la necessitat d'altars per a dur-hi a terme el culte, quelcom que es traduí en la construcció de capelles entre els anys 1316 i 1320: una de dedicada a la Mare de Déu de la Mercè (Eduard JUNYENT, «Síntesis històrica de la devoció mariana de Vich», *Ausa*, núm. 10 [1954], p. 444-451, esp. p. 448), a santa Eulàlia i a sant Eloi.

14. E. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 122-123.

un primer moment documentem com a director de les obres Pere Aguilar,¹⁵ que va aixecar alguns arcs diafragmàtics i va marcar els escuts dels Aguilar i dels Molina. Anys abans, el 1396, apareix en els llibres de comptes del claustre de la catedral, on treballava sota les directrius de Guillem de Conangle i alhora com a company d'Antoni Valls. El 1391 pren el relleu Guillem Abiell, que alhora registra una gran activitat com a mestre d'obres a Barcelona en la direcció de les obres de les esglésies de Santa Maria del Pi,¹⁶ Sant Jaume, la de l'Hospital de la Santa Creu¹⁷ i les conventuals de Montsió¹⁸ i del Carme.¹⁹ A més, com a arquitecte reconegut formà part de la junta convocada el 1416 pel bisbe de Girona per tal d'informar sobre les obres d'aquella seu.²⁰ Seguidament, l'any 1394 actua com a mestre major Francesc Marc i a l'últim Antoni Valls el 1409, quan ja s'acabava, encara que el presbiteri no es tanca fins el

15. Potser es tracta del mateix Pere Aguilar que trobem treballant al claustre de la catedral el 1396 sota les directrius de Guillem de Conangle (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396, f. 7v). Entre 1396 i 1398 treballa al costat d'altres artífexs com el fuster Petris de Podio (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396, f. 7v), o els mestres de pedra Guillem Abad (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396, f. 6r), Bernat Descamps (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396), Berenguer Soler (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396), Bernat Paleres (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396), Berenguer de Prat Narbone (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396), Pere Garilepa (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1396) i finalment Antoni Valls (ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra* 5, 1398, f. 8v). Per altra banda, coneixem un escultor, també de nom Pere Aguilar, que entre 1370-1371 executa els sepulcres de Pere V de Queralt i Alamanda de Rocabertí, a Santa Coloma de Queralt. Tot i la coincidència en el nom i la versemblança cronològica, no podem afirmar que es tracti del mateix artífex; Francesca ESPAÑOL, «Esteban de Burgos y el sepulcro de los Queralt en Santa Coloma (Tarragona)», *D'Art*, núm. 10 (1984), p. 125-176.

16. Arturo LÓPEZ, «Consideracions sobre la construcció de l'església barcelonina de Santa Maria del Pi», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 5-6 (1984-1985), p. 211-224; Tomàs VERGÉS, *Santa Maria del Pi i la seva història*, 1992.

17. Felio A. VILLARRUBIAS, *Noticia histórico arquitectónica de los edificios del antiguo hospital de la Santa Cruz y Casa de la Convalecencia de San Pablo de la ciudad de Barcelona, 1401-1918*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1969; Josep DANON, *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*, Barcelona, 1978.

18. Antonio PAULÍ, *El Real Monasterio de Ntra. Sra. de Monte-Sión de Barcelona*, Barcelona, Bartres, 1952.

19. Pau Maria CASADEVALL, *Els Carmelites de Barcelona: 1292-1992*, Barcelona, Claret, 1997.

20. Joaquín YARZA, Milagros GUARDIA i Maria Teresa VICENS, *Arte medieval*, Barcelona, 1982, col.l. «Fuentes y Documentos para la Historia del Arte», núm. 2-3, p. 322; el text original va ser publicat per Elias SERRA RÀFOLS, «La nau de la Seu de Girona», a *Miscel·lània de Puig i Cadafalch*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1947-1951, p. 185-214; Joan FOLI RÀFOLS, *Diccionario biográfico de Artistas de Cataluña*, vol. I, Barcelona, 1951, p. 4; Francesca ESPAÑOL, *El gòtic català*, Manresa, Caixa Manresa, Angle, 2002, p. 283.

1463, any en què encara es reben almoines per a l'obra.²¹ Aquesta construcció es va refer molt en època barroca, i el 1936 va ser totalment enderrocada.²²

Pel 1426 es documenta l'activitat d'Antoni Valls a l'església del convent de les clarisses de Vic. Continua l'obra iniciada el 18 de desembre de 1383 per Pere Aguilar,²³ que també obrava a l'església de la Mercè, juntament amb uns altres dos mestres, Ferran de Meserata i Jaume Solà. Anys més tard, el 1415, s'atesta la intervenció de Jaume Arnau Miçó en la finalització del monestir. La casa s'amplià el 1433 amb el cor i claustre, que sabem que s'acabà el 1441.²⁴

Després d'aquest recorregut per totes les obres on participa Antoni Valls arribem a tres conclusions: la primera és el fet de monopolitzar totes les construccions que s'aixequen a Vic entre els anys vuitanta del segle XIV i els anys trenta del segle XV.²⁵ La segona va molt lligada a aquesta, ja que per a ser possible tal actuació, Antoni Valls ha de disposar d'un bon nombre d'artífexs que l'ajudin, i alguns d'ells d'alta qualitat per tal d'estar al capdavant de les obres durant la seva absència. Finalment, fem esment dels coneixements adquirits pel mestre referents als nous postulats gòtics i també a les fórmules concretes dels ordres mendicants.

L'activitat d'Antoni Valls a la catedral: noves dades documentals

1. Cronologia i denominació professional del mestre

Documentem Antoni Valls com a mestre d'obres de la catedral des de 1390 o 1391²⁶ fins a l'any 1435.²⁷ Sota la seva direcció s'acaba el claustre gòtic i es construeix el creuer del mateix estil.

Uns fulls en molt mal estat assenyalen que Antoni Valls ja treballava al claustre de la catedral entre el 1390 i 1391.²⁸ El buit de documentació que existeix

21. J. GUDIOL, «El culte a la Mare de Déu de la Mercè», *Gazeta de Vich*, núm. 607 (1918), p. 2.

22. E. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 122-123.

23. Vegeu la nota 14.

24. E. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 123-124. Sobre la història del convent de Santa Clara, vegeu Josep GUDIOL, «El convent de Santa Clara de Vich», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, vol. IV (1921-1924), p. 123-132.

25. Antoni Valls col·loca el seu fill com a tragner del material de l'obra. Es pot pensar en la voluntat del mestre d'intervenir en tots els camps referents a la pedra, per tal de monopolitzar tot el negoci: des de picar a la pedrera i el transport, fins a la traça d'un edifici. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 9*, 1432, juny, f. 227r.

26. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 40.

27. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 10*, 1435, f. 52r.

28. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 40. Segons l'autor, aquests papers estan en molt mal estat i és impossible llegir-hi més que algunes paraules soltes. En la meua recerca no he vist aquest document, ja que no és en el fons que Josep Gudiol cita.

en aquesta última dècada del segle fa que només disposem de notícies esparses sobre els artífexs de les obres. Tot i això, no podem afirmar que en aquests anys 1390 o 1391 Antoni Valls fos nomenat mestre major, ja que a l'agost de 1395 apareix en aquest càrrec Guillem de Conangle,²⁹ fuster de la ciutat de Vic. Tampoc no tenim gaire informació d'aquest últim, només que la seva activitat anava més enllà del treball en fusta. A continuació citem alguns exemples de la seva activitat: per una banda, va obrar en la teulada del claustre i del capítol (hem d'entendre sala capitular?) i per això se li van pagar 35 lliures pels deu jornals en què va dur a terme part d'aquesta feina. Per una altra, a finals d'aquest mateix any llegim un rebut on el mateix Guillem de Conangle, «mestre de la claustre de Vic», afirma que se li han atorgat les 4 lliures i 6 diners diaris per la feina de la pedrera.³⁰ Dins el camp del treball en pedra se cita Conangle com a constructor dels pilars del pou del claustre en un rebut del 15 de maig de 1396 i també com a primer treballador en la tasca de cloure «el portal de la claustra a pedra i calç».³¹

Amb aquestes notícies podem arribar a dues conclusions. La primera, denominar Conangle com a mestre d'obres principal, ja que la seva intervenció es constata en bona part de les activitats constructives que es duen a terme a l'edifici. La segona, la delimitació de la denominació de *fuster* en la documentació medieval. Per a explicar aquesta última ens traslladem fins a Girona a fi de revisar una notícia sobre Berenguer Cervià, arquitecte i escultor: quan el 1430 el contracten per executar el cadirat del cor de Sant Feliu de Girona, és citat com a «fuster».³² Per aquest motiu, podem afirmar que la formació de Conangle no és dedicada només als treballs amb fusta, sinó que la seva persona aplega també coneixements de picapedrer. Un nombrós grup de fusters treballa junt amb Conangle, fet que ens pot fer pensar en un taller vigatà, ja que tots ells són ciutadans de Vic. Citem Bernat Despuig Menor i Despuig Major,³³ Pere Aguilà³⁴ i Petris de Podio.³⁵

La documentació no ens torna a parlar d'Antoni Valls fins a l'abril de 1397, on se cita com a mestre de pedra de la ciutat de Vic amb motiu de la rebuda

29. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1395, f. 7r. Aquest nom ja el documenta E. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 127. El *Llibre d'obra 5* és un conjunt de plec de documents de diferents anys que abracen des de 1322 fins a 1403. Cada plec correspon a un any, tal com ho hem indicat en la citació bibliogràfica de la nota 3, i té els fulls numerats de manera independent.

30. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1395, f. 7v.

31. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1396, f. 7r.

32. Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1983, doc. xxvi, p. 137.

33. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1395, f. 7r.

34. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1396, f. 7v.

35. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1396, f. 7v.

d'una lliura per pedra traginada des de la pedrera de Sant Bartomeu del Grau fins a l'espai claustral.³⁶ Recordem que apareix a la catedral després de dirigir l'etapa final de les obres de l'església dels franciscans de la ciutat i que, per tant, la seva tasca com a mestre de pedra ja era reconeguda quan el capítol el contracta. Possiblement sobta, però, el tipus de feina encomanada en aquest cas: el transport d'una pedra. Val a dir que el ventall d'activitats dels mestres és extensible a molts camps, com ja hem demostrat amb Guillem de Conangle, des de la pedrera fins a les obres més pròpies d'un tracista o arquitecte.³⁷ Documentem també que rep el nom de *lapicida* quan actua com a testimoni en una acta notarial el 1334.³⁸ El nom de *lapicida* està molt a prop del de picapedrer, encara que a vegades també es dona a l'escultor, com a Pere Ramon Bosch, quan el 1392 cobra part del sepulcre de Narcís Vilella a Girona.³⁹ Per altra banda, l'apel·latiu *pedrer*, també pot fer referència a imatges escultòriques, tal com trobem en un contracte per una creu de terme molt figurada a Ramon Boet, «padrer de Girona».⁴⁰ Tot i això, tampoc no podem assignar cap obra escultòrica al mestre Valls.

A partir de 1403 se l'anomena a vegades «mestre de l'obra de la claustra i de la Seu de Vic».⁴¹ En alguns comptes, el nom d'Antoni Valls és substituït pel d'Antoni Padrer,⁴² denominatiu adquirit amb referència al seu ofici, quelcom que per altra banda no era estrany a l'època. No podem apropiari-li cap obra concreta, i menys que ens resti encara, però sí assegurar que durant els primers vint anys a la catedral és el que més dies hi treballa, per la qual cosa les seves actuacions o iniciatives havien de ser considerables.

36. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1396, f. 8r.

37. Pierre du COLOMBIER, *Les chantiers des cathedrales: Ouvriers, architectes, sculpteurs*, París, Picard, 1953; Jean GIMPEL, *Les bâtisseurs de Cathedrales*, Bourges, Editions du Seni, 1973; Roland RECHT (dir.), *Les batisseurs des cathedrales gothiques*, Estrasbourg, Les Musées de la Ville de Strasbourg, 1989.

38. ABEV, Arxiu Cúria Fumada, *Libri Manuales*, 740, notari Pere Artigas, f. 174v. És un document que se signa el dia 8 de juny de 1334.

39. P. FREIXAS, *L'art gòtic...*, doc. XXII, p. 135; Joaquín YARZA, «Artista-artesano en el gótico catalán», *Lambard: Estudios d'Art Medieval* (Barcelona), vol. III (1987), p. 129-169; vegeu també Joaquín YARZA, «Artistas-artisans de la Couronne de Castille au temps des Rois Catholiques. Aspectes économiques et professionnels», *Razo: Artisan dans la Péninsule Ibérique*, 14 (1993), p. 154-155; Joaquín YARZA, «El pintor en Cataluña en torno a 1400», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, XX (1985), p. 31-57; Xavier BARRAL (ed.), *Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age*, Rennes, 1983-1986, 2 v.

40. P. FREIXAS, *L'art gòtic...*, doc. XXIV, p. 135-136.

41. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 6*, 1403, f. 13v.

42. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 6*, 1403, f. 64r.

2. *Salari*

El salari augmenta fins a 4 lliures per jornada el 1398, quan se li paga per la seva feina als pilars de la teulada del claustre.⁴³ Aquesta quantitat és la més alta que se li dona al mestre i s'aguanta fins a l'agost de 1424, en què baixa a 3 lliures fins al novembre del mateix any. Torna a pujar el juliol de 1433 quan se li assignen 3 lliures i mitja⁴⁴ per dia fins que desapareix dels llibres d'obra l'any 1435.⁴⁵ Els comptes d'aquests anys ens informen que altres treballadors cobraven el mateix que Antoni Valls, artífexs molt qualificats que treballaven al costat del mestre major, com són ara Antoni Torra, piquer, el 1402,⁴⁶ Jaume Llobet el 1404,⁴⁷ Joan Poch i Pere Geronés el 1424,⁴⁸ Bernat de Vall (o Desvalls) i Joan Sa Vila el 1427,⁴⁹ Simon de Santomir, també el 1427,⁵⁰ Pere Arrufat, que acabarà cobrant més que el mestre mateix el maig de 1433,⁵¹ i finalment Francesc Pujol (o Puiol), que moltes vegades el substitueix durant algunes de les estades del mestre fora de l'obra. Absències ben documentades les trobem el març i del 5 al 12 de juny de 1402,⁵² del gener a l'abril de 1427,⁵³ per raó d'un viatge, i sobretot a partir de 1433, quan la sagristia ja està gairebé enllestida i hi va per fer-hi algunes feines concretes.⁵⁴

3. *Dos viatges documentats d'Antoni Valls*

Igual que alguns mestres d'obra d'època gòtica, Antoni Valls viatja a altres centres artístics per raons professionals,⁵⁵ motiu pel qual aquestes escapades són finançades pel capítol de la catedral. El coneixement d'altres tècniques o

43. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1398, f. 8r.

44. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 10*, 1433, f. 29r.

45. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1433, f. 53r.

46. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 6*, 1402, f. 40r.

47. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 6*, 1403, f. 75r.

48. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 6*, 1403, f. 144r.

49. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 7*, 1427, maig, f. 102v.

50. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 7*, 1427, agost, f. 103r.

51. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 9*, 1433, f. 230v. Per sis dies treballats cobra 24 lliures i Antoni Valls, 21.

52. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 6*, 1402, f. 54v.

53. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 9*, 1427, f. 102r.

54. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 10*, 1433, f. 92r.

55. Francesca ESPAÑOL, «La transmisión del conocimiento artístico en la Corona de Aragón (siglos XIV-XV)», *Cuadernos del CEMYR*, núm. 5 (1997), p. 7-113; per al tema al qual fem referència, vegeu sobretot p. 90-95.

la recerca de noves solucions o materials poden ser l'objectiu d'aquestes sortides, però en els llibres d'obres no s'especifica. En aquest cas, el mestre viatja a Girona i a Barcelona.

En els comptes del dia 27 de març de 1402 es registra una donació a «mestre Antoni per mestió com ana a Geron 11 lliures». ⁵⁶ Els lligams professionals existents entre la catedral vigatana i Girona són documentats ja des dels anys vint del segle XIV, quan Ramon Despuig, ⁵⁷ mestre major aleshores, contracta les columnes del claustre i els capitells a Berenguer Portell, *lapicida* gironí que treballa la calcària nummulítica o també dita pedra de Girona. ⁵⁸ Per altra banda, constatem un conjunt de mestres que podrien ser gironins i treballen a la catedral de Vic, primerament en l'espai claustral i més tard en l'obra del creuer, fet pel qual alguns dels motius escultòrics s'acosten a models ja presentats a Girona o rodalia. ⁵⁹ Sobre aquest grup d'artífexs en fem una breu anotació més endavant.

Un altre viatge del mestre es documenta el 25 d'abril de 1427: «Anada a Barcelona ha obres per ses despeses», per la qual se li paguen 12 lliures. ⁶⁰ Po-

56. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 6*, f. 41v.

57. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 34; ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 5*, 1324, f. 1r.

58. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 35; a la documentació vigatana el trobem a ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 5*, 1324-1325, f. 2v-3r; Francesca ESPAÑOL, «Los materiales prefabricados gerundenses de aplicación arquitectónica (siglos XIII-XV)», a *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó, Lleida, 15-16 de gener de 1998*, Lleida, 1999, p. 77-127; Josep Maria PLA, «La pedra de Girona», *Revista de Girona*, núm. 52 (1970), p. 13-25. Aquesta pedra permet ser polida i presentar un aspecte sumptuós, fins al punt que en alguns documents la trobem citada com a marbre blau; P. FREIXAS, *L'art gòtic...*, doc. v, p. 60; Joaquín YARZA i Francesca ESPAÑOL, «Diseño, modelo y producción industrial en la Edad Media», a *El diseño en España. Antecedentes históricos y realidad actual*, catàleg d'exposició, s. l., 1985, p. 27-31.

59. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 79, n. 14. La presència de mestres gironins a Vic l'apunta Gudiol en aquesta nota: «dimars anaren a la padrera IIII mestres: en Laderrosa, lo mestre de Gerona, Francesch Viyoles e en Verdager». La relació estilística entre l'escultura vigatana i la gironina es posa de manifest també en els articles de Pere BESERAN, «Una pista vigatana per al mestre de les Marededéus gironines i alguns comentaris sobre el seu taller», *Amics de l'Art Romànic. Circular*, núm. 145 (1995), p. 212-216. Aquesta aportació es fa a partir d'un treball de Marta CRISPÍ, «Un grup de Mares de Déu gòtiques: a propòsit de l'activitat d'un taller gironí a mitjans del segle XIV», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXII (1992-1993), p. 45-62. Una de les obres d'aquest grup, concretament el fragment que pertany a una marededéu del Museu Frederic Marès, és inclosa dins aquest taller per Francesca ESPAÑOL, «Cap de Mare de Déu», *Fons del Museu Frederic Marès/L. Catàleg d'escultura i pintura medievals*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1991, p. 354, núm. 333; Francesca ESPAÑOL, «L'escultor Joan de Tournai a Catalunya», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXIII (1994), p. 379-432, esp. p. 415, n. 124.

60. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 7*, 1427, f. 102r.

dem pensar que participava en alguna construcció d'aquesta ciutat o que hi anava per prendre model d'alguna estructura vàlida per a la seva empresa vigatana.

Sabem que coneixia les tècniques arquitectòniques gòtiques i especialment les formes pròpies dels mendicants: les naus úniques cobertes de fusta sobre arcs diafragmàtics de pedra; si més no, aquesta és l'estructura que presenta la planta de l'església de la Mercè, de la qual dirigí les obres des de 1409.⁶¹

4. *Obres documentades d'Antoni Valls a la catedral*

El mestre d'obres era l'encarregat de dirigir i revisar tots els treballs que en aquell moment es duïen a terme a la catedral. Per això és fàcil pensar en un personatge de coneixements amplis. La lectura atenta i per ordre cronològic dels llibres d'obres ens acosta a esbrinar quines van ser les activitats del mestre de la catedral, on va treballar concretament i també quins van ser els artífexs que l'acompanyaren en aquesta empresa, alguns d'ells, i segons es deriva dels seus salaris, de notable qualitat professional. Tot i això tenim dos factors en contra: el buit documental d'alguns dels anys i un gran nombre de comptes en els quals no s'especifica la feina que es duu a terme, i per tant sols es converteixen en una llista de noms.

a) Les obres a la pedrera

Ja hem apuntat que l'any 1397 Antoni Valls porta una pedra des de la pedrera de Sant Bartomeu del Grau fins al claustre. Alguns anys després, el 1402, es repeteix en els llibres d'obra aquesta activitat, per la qual rep l'ajuda d'entesos en la matèria que més tard intervindran també en les obres del claustre: Antoni Torra, pedrer de Vic que, com el mestre, cobra 22 lliures; en Rosanes, trencador de pedra que per cent de trencades li paguen 46 lliures; Salvador i Calvaria de Sant Martí, i en Joan Vila⁶² i en Galceran Carbó, que els donen una lliura per pedra aportada al claustre.⁶³ Per tercera vegada, la mateixa acció apareix entre el desembre de 1405 i els inicis de 1406, quan al grup de picapedrers ja presentat s'hi afegeixen en Ponç i Pere Pons.⁶⁴ L'anada dels mestres

61. E. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 122.

62. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 6*, 1416, f. 40r. També al *Llibre d'obra 7*, 1427, f. 90v.

63. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 6*, 1402, f. 40r i 40v.

64. ABEV, *Obra de la Seu, Comptes segles XIV-XV*. Aquesta carpeta recull un conjunt de documents solts i temàtica variada; per això no estan foliats.

majors de l'obra a la pedrera és pròpia de l'època, ja que els anteriors directors del claustre vigatà, Ramon Despuig i Bartomeu Ladernosa, hi fan diversos trajectes.⁶⁵ El motiu d'aquests viatges fins al lloc d'extracció del material podria ser l'ús de l'estereotomia. Aquesta tècnica consisteix a tallar les pedres des de la mateixa pedrera d'acord amb la posició que ocuparan en l'obra. A l'època del gòtic va representar un gran avenç en el treball.⁶⁶

b) Les obres al claustre

El 1318, el capítol de la seu de Vic decideix construir un nou claustre.⁶⁷ Després d'uns quants anys de captes,⁶⁸ l'any 1322 es comença a cercar la pedra més adient per a aixecar l'edifici. A partir d'aquest moment trobem dades en un notable volum de llibres de comptes en els quals apareix Ramon Despuig⁶⁹ com a primer mestre de l'obra; tot seguit Bartomeu Ladernosa el 1333;⁷⁰ Guillem de Conangle, del qual ja hem parlat, i finalment Antoni Valls.

El claustre de la catedral de Vic és l'única obra on participà Antoni Valls que ens resta dempeus. Cronològicament i documentalment, només podem assignar-li la intervenció a les galeries est, amb la corresponent construcció de la llibreria, i sud. Per altra banda, Gudiol també atribueix a la seva mà les clauboies de migdia, i en destaca el traçat complex propi de finals de segle, època en què l'artífex treballa a l'obra.⁷¹

Tenim força informació del moment en què s'aixeca la llibreria. Se situa a la galeria est entre la sala capitular i la capella de la Immaculada i s'inicia a l'abril

65. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 83.

66. Francesca ESPAÑOL, *El gòtic català*, Manresa, Angle Editorial, 2002, p. 89-92.

67. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 31 i 77. ABEV, *Liber Constitutionum*, const. 89; *Liber vitae* II, f. 40.

68. Sobre el finançament de les fàbriques gòtiques, vegeu Jean Louis BIGET, «Recherches sur le financement des Cathédrales du Midi au XIIIe siècle», *La naissance et l'essor du gothique méridional au XIIIe siècle*, Tolosa, Privat, 1974, col·l. «Cahiers de Fanjeux», núm. 9, p. 127-164; Francesca ESPAÑOL, «La Seu Vella: els seus promotors», a *La Seu Vella de Lleida: la catedral, els promotors, els artistes. S. XIII-XV*, catàleg d'exposició, Lleida, març de 1991, p. 77-92.

69. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 34. ABEV, Obra del claustre, 1324 A, f. 1r.

70. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 36. Gudiol posa la data de 1332 com a moment en què apareix documentat per primera vegada Bartomeu Ladernosa com a mestre d'obres. Personalment no he trobat aquest document, però sí un fragment sobre les despeses del claustre el juny de 1333, on s'afirma que Ladernosa era mestre d'obra en aquest any. ABEV, Obra de la Seu, *Computum operis claustro*, 1333, f. 23r. L'any 1353, Bartomeu Ladernosa és mestre major de la Seu de Manresa. Francesca ESPAÑOL, «L'escultura gòtica a la Seu de Manresa», a *Manresa medieval: Història, art i cultura a l'edat mitjana*, Manresa, 2003, p. 63-101.

71. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 41.

de 1398.⁷² És una obra on es documenta àmpliament l'activitat d'Antoni Valls al costat d'altres artífexs, els quals cobren 3 lliures, una menys que el mestre. Tenim notícies dels errors que hi ha en la dita obra, per la qual cosa s'ha de refer dues vegades. Per tal d'explicar-ho amb claredat, hem de recordar que els arcs de mig punt de les galeries romàniques fan de fonament a la nova construcció gòtica. El sostre de l'obra romànica, doncs, seria el terra de l'obra gòtica, fet pel qual s'ha de reforçar quan es procedeix al nou pis al segle XIV, per això se'n renoven les bigues. Però aquestes bigues resulten ser massa dobles, de manera que el terra de la llibreria resulta massa alt i l'única possibilitat d'accedir-hi és per graons. Aquesta opció no satisfà els mestres, per la qual cosa a l'agost de 1398 s'arregla abaixant les bigues del terra.⁷³ Tot i això, la llibreria ja estava feta, tal com ens indiquen els comptes de la col·locació de la coberta.⁷⁴

La documentació de l'obra pertanyent als anys citats també ens permet reunir els noms dels artífexs que treballen en aquest primer moment al costat d'Antoni Valls:⁷⁵ Guillem Abadal —mestre de pedra de la ciutat de Vic—,⁷⁶ Bernat Descamps, Berenguer Soler, Bernat Paleres, Berenguer de Prat Narbone i Pere de Garilepa, pedrer de Vic,⁷⁷ amb qui aixeca els pilars de la teulada, probablement de la banda sud⁷⁸ i posa la llinda a la porta de la llibreria el mes de maig de 1399.⁷⁹ Aquest mestre major sempre disposa d'un grup qualificat de treballadors, un avantatge que li permet contractar les obres de diferents edificis alhora.

El 1400 el claustre es considera enllestit⁸⁰ i el 14 de juny d'aquest mateix any es decideix construir un creuer més ampli d'estil gòtic. En aquest moment encara es decideix mantenir el fons del claustre i crear-ne un de nou per a les obres al creuer, del qual seria procurador Miquel Cerlà.⁸¹ Efectivament, però,

72. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 41. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1398, f. 8r. Amb motiu dels dos-cents anys de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, mossèn Miquel dels Sants Gros i Pujol, entre d'altres, ben aviat publicaran un monogràfic sobre aquesta dependència claustral.

73. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1398, f. 10v.

74. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1398, f. 9r.

75. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1396, f. 8v.

76. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1398, f. 6r.

77. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1396, f. 6r. Nombrosos documents notariais ens aporten notícies sobre la família Garilepa, extensa a la ciutat de Vic. Arxiu de la Cúria Fumada, *Libri Comunes*, 712-714 i *Libri Manuales* 738-742.

78. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1398, f. 8r.

79. ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 5*, 1399, f. 8r.

80. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 41.

81. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 41-42 i 80. «Propter tenuitatem reddituum operis minoris ecclesiae Vicensis statuendo ordinaverunt: Quod quidam de honore dominorum capituli

eren les noves obres del creuer les que necessitaven finançament; per això els 50 florins setmanals que es recollien tenien aquest destí. El 1403, els dos fons es van unir però se segueixen nomenant procuradors diferents fins al 1417, any en què preval el fons de la seu i no el del claustre, que desapareix el 1423.⁸²

c) Les obres al creuer

El creuer de la catedral romànica es trobava en molt mal estat.⁸³ Per això, a partir del 1400 el capítol decidí construir-ne un de nou. Es va renovar la paret oposada a l'absis principal amb l'objectiu de cloure cada braç amb volta gòtica. A l'extrem de cada un dels braços es van construir capelles, tres a la banda de l'epístola i una al costat de l'Evangeli, ja que la resta de l'espai estava ocupat per la porta dita de sant Joan.⁸⁴ Probablement també es van arreglar o refer les altres capelles que conformen l'espai. I en aquest moment també es decidí tancar la cripta.

Ja hem anotat l'extracció de pedra de Sant Bartomeu del Grau el 1402, i també l'activitat d'un grup de picapedrers que treballen amb el mestre. Aquest any i el següent són molt intensos, i així ens ho transmet el nombrós grup d'artífexs que hi treballa gairebé cada dia. Amb Antoni Valls al davant li segueixen el mestre Antoni Torra i Joan Vila acompanyats de manobres:

---

processit beneplacito voluntate dictum opus minus procuretur quod regatur et administretur per illum qui opus fabricae claustris novi dictae ecclesiae reget et administrabit qui pro laboribus suis regendi et procurandi hujusmodi dicto operi habeat solum viginti solidos Aragonum pro anno. Pauci voluerunt quod dicta opera procuret et regat discretus Matheus Salrani socius archidiaconi; sic quod de emlunditis dicatorum operum atque expensis faciat et det sua compota ditinate et separate in eodem quaterno.» ABEV, *Liber porterii*, f. 56r.

82. ABEV, *Liber Porterii 1 i Liber Porterii 2*; J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 42.

83. Presentem a continuació la bibliografia més important sobre la catedral de Vic en època romànica: Josep PUIG I CADAVALCH, Antoni de FALGUERA i Josep GODAY, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. II, Barcelona, 1911-1918, p. 240; Josep PUIG I CADAVALCH, *Le premier art roman: L'architecture en Catalogne et dans l'Occident méditerranéen aux Xè et XIè siècles*, Paris, 1928; Joan AINAUD, «Dades inèdites sobre la Catedral Romànica de Vic», *Ausa*, núm. 5 (1953), p. 205-209; Eduard JUNYENT, «La cripta romànica de la catedral de Vic», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. III, (1966), p. 91-109; Eduard JUNYENT, «La primitiva sede episcopal de Ausona», *Ausa*, núm. 47 (1964), p. 8-13; Xavier BARRAL, *La catedral romànica de Vic*, Barcelona, Art-estudi, 1979; Lluís ADAN i Rafael SOLER, «La planta de la catedral romànica de Vic», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 54 (1996), p. 21-24; Albert ADELL i Josep PUJADES, «Noves aportacions al coneixement de l'estructura arquitectònica de la catedral de Vic», *Lambard: Estudis d'Art Medieval*, vol. IX (1996), p. 139-148; Joan Albert ADELL, «L'arquitectura romànica a les canòniques agustinianes», *Lambard: Estudis d'Art Medieval*, vol. XII (2000), p. 15-22.

84. E. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 158; X. BARRAL, *La catedral...*, p. 38; L. ADAN i R. SOLER, «La planta de la catedral romànica de Vic», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 54 (1996), p. 22.

Guasch Bernat Tarrega, Oliba, Gras, Esplugues, Bruch, Mora i Saulada, tragi-ner.⁸⁵ Aquesta quadrilla d'artífexs es manté gairebé un any, des del setembre de 1403 fins a l'abril de 1404. El 21 de setembre d'aquest últim, anotem la presència esporàdica d'un artífex que devia gaudir d'un cert prestigi, ja que cobra 4 lliures diàries, igual que el mestre: Jaume Llobet (o Lobet).⁸⁶

Durant aquests mesos s'aixecaren algunes parets i es delimitaren capelles, perquè trobem que el 1403 es concedeix la capella del mig de les tres que eren al costat del capítol al canonge Bernat Despujol⁸⁷ i que el 1405 es construeixen les teulades de les capelles de sant Sebastià i de sant Ferriol.⁸⁸

A partir d'aquí detectem un gran buit de documentació fins a l'any 1415, moment en què és procurador de l'obra Miquel Janer i els llibres de comptes tornen a omplir-se de noms i pagaments, amb molt poques referències a la feina que s'està realitzant. Aquest any el tenim sencer i podem, doncs, resseguir el periple professional d'alguns treballadors. Són quatre els mestres més destacats que acompanyen Antoni Valls en aquesta època. El 18 de setembre de 1415 apareix Simó de Santomir⁸⁹ i una mica més tard, a l'abril de 1416, tornem a trobar Joan Vila (o Sa Vila),⁹⁰ que ja treballà anys enrere amb Valls a la pedrera i a les primeres obres del creuer. Ambdós cobraran 3 lliures i 8 diners diaris, quantitat que augmentarà fins a 4 lliures el setembre de l'any 1427 i es mantindrà fins a l'últim dia que apareixen els comptes, el 21 de desembre de 1428.⁹¹ Un tercer és Pere D'Alurnia o Dalurnia,⁹² que de manera esporàdica apareix durant aquests mateixos deu anys i cobra 3 lliures i 8 diners per dia. Un altre d'aquests operaris reconeguts és Llorenç Miquel,⁹³ a qui es dona el ma-

85. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 6*, 1402, f. 66r.

86. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 5*, 1325-1326, f. 6r. Anys enrere, el 1325, havia treballat al claustre un tal Jaume Llobet. Per les dades cronològiques, és gairebé impossible que es tracti del mateix personatge.

87. Joan VALERO, «Bernat Despujol: un destacat benefactor de la Seu de Vic», *Lambard: Estudis d'Art Medieval* (Barcelona), vol. VIII (1996), p. 161-177, esp. p. 169; ABEV, *Liber Porteri*; f. 76v. En el document de concessió, Bernat Despujol es compromet a pagar 50 florins aragonesos durant quatre anys. La concessió de la capella, dedicada a sant Hipòlit, es fa el 18 de maig de 1407 i s'hi instaura un benefici (ABEV, *Constitucions*, 366).

88. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 6*, f. 176v. Des del 13 de juny de 1405 són canonges obrers Ramon Torrelló i Francesc de Ferriol.

89. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 7*, 1415, f. 85r.

90. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 6*, 1416, f. 40r. També al *Llibre d'obra 7*, 1427, f. 90v.

91. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 7*, 1428, f. 111r.

92. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 7*, 1428, f. 95r. El trobem als llibres de comptes el juny de 1417 (f. 95r), i del maig a l'agost de 1427 (f. 102v-109r).

93. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 7*, 1428, f. 90v.

teix import que als anteriors però desapareix uns mesos abans que els altres, el gener de 1427.⁹⁴ Cercant la possible procedència d'alguns d'aquests artífexs, hem trobat que el cognom Miquel és utilitzat a Girona per una família de picapedrers i mestres de cases (Francesc Miquel, Fermí Miquel i Jaume Miquel).⁹⁵ Amb això no volem dir que l'artífex documentat a Vic procedeixi forçosament de terres gironines, però tampoc no ho descartem, ja que alguns dels noms que hem trobat a l'arxiu vigatà tenen el seu homònim a Girona. Per altra banda, la cronologia tampoc no ajuda a descartar-ho. Unes quantes ratlles més amunt ja hem fet menció dels lligams professionals entre Vic i Girona, tant personalment com estilísticament en algunes de les obres que ens resten.

Durant aquests anys el creuer de la catedral ja devia estar força avançat, si més no les capelles ja estaven alçades i algunes consagrades, i es treballava en la sagristia.⁹⁶ En el llibre d'obra que recull els comptes entre 1426 i 1433, ens arriben algunes notícies esparses que ens informen de l'estat d'aquest espai. El 25 de març de 1424, Antoni Valls treballa a la sagristia adobant la pica⁹⁷ amb l'ajuda de Francesc Serrat, manobre, i un temps més tard, el març de 1433, es documenta el mestre picant pedres en el mateix indret. El mes de maig, Antoni Valls hi posa el paviment de colors⁹⁸ i al juny s'enrajola de la mà del mestre Auctor Rovira,⁹⁹ fins que finalment, el mateix any, es fa la volta.¹⁰⁰ La donem per acabada del tot l'11 de juny de 1434, quan es paga a Francesc Pujol per emblanquir-la. Les notícies presentades sobre Antoni Valls són les úniques que ens consten referents a aquest mestre en aquests anys. Comencem a per-

94. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 7*, 1428, f. 99r. En aquests deu anys, de 1417 a 1427, també hi intervenen altres artífexs qualificats de manera esporàdica, com són Bernat Desvall o de Vall, que cobra 4 lliures per jornada, i un notable grup de picapedrers: Ramon Sunyer, Joan Saragossa, Simó de Santamaria o Francesc Serrat, entre d'altres —el 1427, el capítol de la catedral signa un contracte amb el ferrer de Cervera Joan Despuig per a la construcció de la reixa gòtica que tancava la zona del presbiteri. Vegeu Lluïsa AMENÓS, «La reixa gòtica de la seu de Vic, obra de Joan Despuig», *Ausa*, núm. 152 (2003), p. 151-155.

95. P. FREIXAS, *L'art gòtic...*, p. 349. Francesc Miquel, mestre de cases de Cervià, es documenta entre 1473 i 1498 i, a més, fa de testimoni a Girona a la notaria de Bernat Escuder (*Arxiu Històric de Girona*, Bernat Escuder, Notaria 8, Signatura 72). Fermí Miquel és pedrer de Girona i apareix entre 1421 i 1430. La cronologia de Jaume Miquel és més tardana: el 1504 el documentem com a mestre de cases i fuster.

96. Rafel GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic a principis del segle XV. L'inventari de la tresoreria de 1402», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. XI (2003), p. 159-190; Rafel GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic a principis del segle XV. L'inventari de la tresoreria de 1402 (II)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. XII (2004), p. 239-262.

97. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 8*, 1424, f. 46v.

98. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 10*, 1433, f. 92r.

99. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 10*, 1433, f. 27r.

100. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 9*, 1426-1433, f. 229v.

cebre la seva retirada, que es fa efectiva entre el juliol i el desembre de 1435, ja que la documentació que ens resta d'aquest període és parcial.¹⁰¹ Aquest últim pagament és per uns treballs que el mestre duu a terme al cloquer, una part de l'edifici a la qual ja s'hi treballava cap al 1433, i que tenia com a principal responsable Francesc Pujol,¹⁰² amb un grup de manobres: Jaume Moragues, Joan Alamany i en Serrat.

Hem enumerat al llarg del text algunes de les tasques de Francesc Pujol i ens adonem que es tracta d'un treballador altament qualificat que es posa al costat del mestre i participa en aquells sectors més complicats o compromesos. La primera vegada que apareix als llibres de comptes és l'octubre de 1417,¹⁰³ quan rep 4 lliures per jornada per obrar en els arcs (no s'especifica quins) i reparar les teulades del claustre. El ventall d'activitats d'aquest mestre és molt ampli i la seva qualitat professional, reconeguda, atès que des del principi cobra el mateix que el mestre major de la seu i, de mica en mica, i sobretot a partir de 1430, l'anirà substituint en els últims treballs que es duren a terme al creuer. Ja hem esmentat que davant l'absència d'Antoni Valls és ell qui dirigeix les obres, tal com s'especifica en els comptes del 27 de gener de 1427.¹⁰⁴ Igualment és l'encarregat de tancar la coberta general del creuer gòtic el 1433, moment en què rep l'ajuda d'en Serrat i de Joan Alamany, documentats com a manobres.¹⁰⁵ Apareix en els comptes sempre al capdavant de la llista dels obrers, que en aquest moment és força llarga i també disposa d'artífexs de primer ordre, com ara Pere Arrufat, Joan Poch o Pere Geronés,¹⁰⁶ documentats el juliol de 1426 i als quals se'ls assignen els mateixos honoraris que al mestre Antoni Valls, o Arnau Rogua i Prat de Salabert, que apareixen el setembre del mateix any¹⁰⁷ en idèntiques condicions. Fem esment també d'aquells treballadors que, tot i ser de segon ordre, també ajuden a aixecar l'obra del creuer el 1424: Pere Piguas, Bernat Mallargues, Jaume Riart, Ramon Soler, Dinau Cfogua, Francesc Serrat, Pere Oссор o Francesc Desplà.¹⁰⁸ A continuació presentem la coincidència de dos d'aquests noms amb altres picapedrers gironins, fet que ens fa posar l'interrogant de si es tracta o no de la mateixa persona. El primer d'ells, Pere Geronés, encaixa amb un personatge gironí documentat com a pedrer entre 1428 i

101. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 10*, 1433, f. 52r.

102. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 10*, 1433, f. 53v, 31r i 53v.

103. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 7*, 1417, f. 96v.

104. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 9*, 1427, f. 151r.

105. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 10*, 1433, f. 32r.

106. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 9*, 1426, f. 147r.

107. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 9*, 1426, f. 148r.

108. ABEV, *Obra de la Seu*, *Llibre d'obra 9*, 1424, f. 144r.

1438;¹⁰⁹ sabem, per altra banda, que el 1426 deixa de treballar a les obres de la catedral de Vic; per tant, si fos per cronologia podria ser acceptable. A Girona, a més, existeix un altre mestre de cases de nom Narcís Geronés, actiu entre 1431 i 1453.¹¹⁰ El segon cas és amb el nom de Jaume Riart, que treballa a Vic l'any 1424 i que entre el 1429 i el 1433 el trobem a Girona amb l'apel·latiu de *pedrer*.¹¹¹

Mentre s'acaben les obres arquitectòniques, l'any 1420 es contracta el nou retaule major a Pere Oller, que resideix a la ciutat fins que acaba l'obra el 1431. La documentació d'aquests anys es fa ressò de la presència d'aquest mestre a la seu vigatana, així com d'algun dels seus pagaments i les condicions de treball.¹¹² Més tard, el juny de 1434, el capítol encarrega una gran campana per al cloquer al mestre barceloní Vicens Olivella.¹¹³ Són nombroses les notícies que ens parlen de com es construï aquesta campana, del coure i l'estany que es portaven des de fora a la ciutat de Vic i del moment de col·locació de la

109. P. FREIXAS, *L'art gòtic...*, p. 347. Arxiu Històric de Girona. Antoni Arnau. Notaria 3. Signatura 102.

110. P. FREIXAS, *L'art gòtic...*, p. 347. Arxiu Històric de Girona. Antoni Arnau. Notaria 3. Signatura 102.

111. P. FREIXAS, *L'art gòtic...*, p. 351.

112. Sobre Pere Oller i el retaule de Vic, vegeu Eduard JUNYENT, «El retablo mayor de la catedral de Vich», *Ausa*, núm. 30 (1959), p. 294-309; Joan VALERO, «Bernat Despujol: un destacat benefactor de la Seu de Vich», *Lambard: Estudis d'Art Medieval* (Barcelona), vol. VIII (1996), p. 161-177; Joan VALERO, «L'activitat del taller de Pere Oller durant el seu període de maduresa artística», a *L'artista-artesà medieval...*, p. 295-309, esp. p. 301; Maria Teresa VICENS, «El retaule de Pere Oller de la catedral de Vic: Algunes observacions iconogràfiques», *Lambard: Estudis d'Art Medieval* (Barcelona), vol. VIII (1996), p. 149-159.

113. ABEV, Arxiu Cúria Fumada, *Manuale comunes*, 740, notari Pere Artigas, 1433-1435, f. 177r, 177v, 178r. També a ABEV, Obra de la Seu, *Llibre d'obra 10*, 1434, f. 38r-v. Aquesta notícia la recull Joan FOLI RÀFOLS, *Diccionario...*, vol. II, p. 261, però sense esmentar la procedència del mestre. La figura de l'àngel de la muralla de Barcelona es va iniciar el 1399. Els seus artífexs van ser Pere Sanglada, l'escultor de l'obra; Pere Olivella, el fonedor de la imatge en coure, i Pere Arcanya, el pintor. No guardem aquesta imatge, però sí un dibuix tardà i informació de la rèplica que se'n va fer per a Vic. De ben segur que el fonedor Pere Olivella té una relació directa amb el Vicens Olivella que documentem com a artífex de la campana de la catedral de Vic. Per altra banda, es podria explicar així la relació d'aquests personatges amb la capital vigatana. Algunes dades documentals de Pere Olivella les aporta Joan FOLI RÀFOLS, *Diccionario...*, vol. II, p. 261. Sobre Pere Sanglada i la relació amb altres mestres, vegeu Carme BATLLE, «La casa i l'obrador de Pere Sanglada, mestre d'imatges de Barcelona († 1408)», *D'Art*, núm. 19 (1993), p. 85-95; Maria Rosa MANOTE, «Aportaciones documentales sobre los escultores Pere Sanglada i Llorenç Reixach», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, núm. 4 (2000), p. 13-18; Francesca ESPAÑOL, *El gòtic...*, p. 278 i 297; Maria Rosa TERÉS, *Pere Ça Anglada*, Barcelona, 1987; Joan VALERO, «Pere Sanglada en el contexto de la escultura internacional catalana y europea», *Locus Amoenus*, núm. 6 (2002-2003), p. 41-55.

peça.¹¹⁴ Poques notícies, en canvi, ens aporten els llibres d'obra sobre la reparació de l'orgue, sols que s'inicia el desembre de 1435 i que és un altre treball dirigit per Francesc Pujol.¹¹⁵ De la mateixa manera presentem les obres que en aquell moment s'estan fent al cor. L'autor del cadirat de fusta és Macià Bonafé,¹¹⁶ de Barcelona, però cal una bona revisió de la documentació per extreure'n alguns detalls més, segurament molt interessants.

114. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 10*, 1435, f. 38r i 41v.

115. ABEV, *Obra de la Seu, Llibre d'obra 10*, 1435, f. 95r.

116. Macià Bonafé és l'autor dels cors de la catedral i de Santa Maria del Mar de Barcelona, del convent de Sant Agustí el Vell de la mateixa ciutat, de l'església dels franciscans de Mallorca, del cor de la Seu de Manresa o de Santa Maria de Vilafranca del Penedès. Maria Rosa TERÉS, «Macià Bonafé y el coro de la catedral de Barcelona. Nuevas consideraciones en torno a su intervención», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar*, núm. XXIV (1986), p. 65-85; Francesca ESPAÑOL, *El gòtic...*, p. 327.